

המערכות, אבל לא בלילה, שלא ניתנה שבת להידחות באותה שעה כלל (עתוס' יומא שם). נחלקו חכמים במסכת יומא (מו. כפאתוס') האם עושה בשבת מערכה בפני עצמה לאברי חול ומסדרם אם לאו. והרמב"ן כאן נקט שאין התר אלא לחתות ולהבעירם ולהוסיף בהם אש, אבל לא להעלות או לעשות מערכה אחרת לאברים ופדרים של חול. (וכ"כ הרשב"א ועוד). ריב"א נסתפק שמא רק בקרבנות עולה הותר, שהרי הותר שם התמיד בשבת, אבל שאר קרבנות לא.

יש מדייקים מלשון הרמב"ם (תמידין ומוספין א,ז. ובמל"מ) שאין להקריב אברים ופדרים של חול בשבת, ואפילו כבר משלה בהם האור. ויש שתלו דין זה במחלוקת אמוראים, והרמב"ם פסק דלא כרב חסדא בסוגיתנו (ע' באריכות בספר בית ישי קכ. וע"ע 'חדושי הגר"ח על הש"ס סי' נג).

פרק שני; דפים כ — כא [כד-כו]

- כז. א. במה אין מדליקין נר של שבת?
 ב. פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקים בהם — מהו להדליקם כשהם מעורבים עם דבר שמדליקים בו?
 ג. פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקים בהם — מהו להדליקם במקדש ובחנוכה?
 ד. נר חנוכה שכבתה — האם זקוק לה להדליקה שוב אם לאו?
- א. פתילות שאין מדליקים בהן נר שבת:
 לכש — 'צמר' הנתון בענף הארז, בין קליפתו לעצו. בערוך: 'לגש';
 חוסן [רב יוסף אמר: נעורת של פשתן. ואביי דחה זאת ופרש: פשתן שנידוך ולא נופץ];
 כלך — 'כולכא', או 'גושקרא' (רש"י: פסולת של משי העשוי ככובעים, והוא בית התולעת, ועושים ממנו בגד), או 'שירא פרדנא' כפאתוס';
 פתילת האידן [כעין צמר בעץ הערבה];
 פתילת המדבר ['שברא' — מין עשב ארוך. רש"י].
- ירוקה שעל פני המים [ירקרוקת הגדלה סביבות ספינה העוגנת].
 [כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן, משנה להלן כו. ונחלקו הראשונים אם מותר להדליק בקנבוס, או בצמר גפן; לדעת רש"י (כו:): הרי זה בכלל יוצא מן העץ ואין מדליקים בו. ורבנו תם חולק, וכן דעת הגאונים ושאר ראשונים].
 כל אלו אין מדליקים בהם מפני שהאור מסכסכת בהם. וכן אין מדליקים בצמר ובשער, שמלבד שאין מושכים השמן יפה (עתוס'), הצמר נכווץ והשער נחרך מן האור.
 שמינים שאין מדליקים בהם [מפני שאינם נמשכים אחר הפתילה]:
 זפת, שעוה, שמן קיק — עוף מסוים ששמו קיק, וחלבו דולק. ובירושלמי אמרו שהוא הקאת המוזכר בתורה. (שמואל בשם 'נחותי ימא'. ור"ן). ; שמן של קאזא (העשוי מגרעיני צמר גפן. רב יצחק ברדרי"י — כפרש"י); שמן העשוי מקיקיון. ריש לקיש], שמן שריפה, חלב. נחום המדי אומר: מדליקים בחלב מבושל. (וחלב מהותך — ראה בסמוך).

להלכה אנו נוקטים ככל הפירושים שב'שמן קיק'. אך נראה שבשמן כותנה (דהיינו צמר גפן) המצוי כיום, שעל ידי העיבוד והזיקוק הוא נמשך יפה אחר הפתילה, יש להתיר עכ"פ על ידי תוספת מעט שמן אחר, שכיון שהוא דולק היטב ואין איסורו אלא משום הגזרה, מועילה תערובת שמן עמו, כדלהלן. וגם יש לצרף שיטת הרמב"ם שמפרש 'משחא דקאזא' בענין אחר, ולפירושו אין זה שמן כותנה (עפ"י אור לציון ח"ב יח, טו).

[רבי ישמעאל אומר: אין מדליקים בעטרן (= פסולת הזפת) מפני כבוד השבת, שמתוך שריחו רע, גזרה שמה יניחנו ויצא (רבא). והכמים מתירים. רבי טרפון אומר: אין מדליקים אלא בשמן זית בלבד. משנה להלן כד: וגמרא כה:

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אין מדליקים בצרי (= שמן אפרסמון), מפני שהוא עף (וחוששים לדלקה), ועוד מתוך שריחו נודף גזרה שמה יסתפק ממנו ונמצא חייב משום מכבה. עפ"י גמרא להלן כה-כו. אין מדליקים **בנפט לבן** [ואף בחול] מפני שהוא עף (ומסוכן).

רבי ישמעאל אומר: כל (שמן) היוצא מן העץ אין מדליקים בו. רבי ישמעאל בן ברוקא אומר: אין מדליקים אלא ביוצא מן הפרי. (כו.).

ישנה דעה שאין מדליקים בשמן פקועות ובנפט — כן צדדו בתוס' שם בגרסת רבי שמעון שזורי. ויש מפרשים שלר' שמעון שזורי אין מדליקין אלא בשמן פקועות ובנפט, ולא בשמן צנונות וכדו' (עפ"י תוס' חולין עה: ריטב"א כאן).

להלכה קיימא לן שאין איסור אלא בשמנים שמנו חכמים במשנתנו. נר העשוי משעוה, (מאורך, כעין שלנו) — מדליקים בו. רש"י ותוס', רז"ה ורבנו יונה, וכן היה מנהג אשכנז וצרפת. וכן השיב הרשב"א (ח"ו תטו). ואילו בני נרבונא אוסרים אלא אם הניח נר שעוה בנר שמן. וכן כתבו רב שרירא גאון והרי"ף בתשובה, שאסור להדליק בנר של שעוה (וע' תשו' הרי"ף ח"ב טו. וצ"ע). ולזה הסכים הרמב"ן: 'והדבר נראה לעין שהן צריכות להטיה ולמחטן יותר מכל הנרות שבעולם'. ובדעת הרמב"ם נחלקו הדעות (ע' מ"מ וכס"מ ה, ח).

כמו כן יש אומרים שהוא הדין לפתילות שאמרו חכמים אין מדליקים בהם — אם קבען בנר בענין שהפתילה מדובקת עם השמן, כשר להדליק בהן. ואפילו השמן והפתילה שניהם ממזינים שאין מדליקים בהם, אם דיבקים ועשאים נר, כתבו להתיר (דעה זו הובאה ברא"ש). ויש אומרים שרק בפסולי שמנים כשר כשעשאים נר, ולא בפסולי פתילות (רבנו תם, הובא ברא"ש, וכ"ה בתוס' להלן כז). ויש אוסרים אפילו בשעוה, כאמור.

כל אלו לא אסרו אלא לעשות מהם פתילה לנר, אבל עושים מהם מדורה להתחמם כנגדה או להשתמש לאורה, בין על גבי קרקע בין על גבי כירה (גרסת הרי"ף וש"פ: מגורה).

יש אומרים שאם יש נר אחד שמדליקים בו, אין חשש שמה יטה בשאר נרות שבאותו החדר. (עפ"י תוס' ישנים. וע' הגהות רא"מ הורביץ). ודאי אם מניח נר ממין כשר בסמוך לפסול — יש להתיר. (כן היא דעת המגן-אברהם). ואולם הב"ח כתב בדעת הטור להחמיר. (ובבית-הלוי כתב לסייע דעת המג"א).

ור"ש מקוצי אומר: דבר שיכול לעשות בלא נר, כגון הוצאת יין מחבית — מותר להשתמש לאור כל נר (מובא בתו"י).

ב. שמנים שאמרו חכמים אין מדליקים בהם, אין מערבים אותם עם שמן כשר להדליקם, וכן הפתילות

— אין כורכים אותן עם פתילות טובות, (משום גזרה, ואעפ"י שדולק בטוב. עפ"י רש"י ותוס'. ויש מפרשים הטעם לפי שאין דולקים היטב. ערמב"ם ור"ן). אבל מותר לכרוך פתילות טובות על גבי דבר אחר כדי שיצופו על השמן, (ולפירוש הרי"ף: כורך דבר אחר בראש הפתילה כדי לעבותה) כגון של בית רבן גמליאל היו כורכים פתילה על גבי אגוז. (ובלבד שידלוק יפה. עפ"י מפרשים).
ואולם חלב מהותך וקרבי דגים שנימוחו — נותן אדם לתוכם שמן כל שהו ומדליק, כי הם דולקים היטב אלא שגזרו בהם חכמים אטו חלב שאינו מהותך וקרבי דגים שלא נימוחו, ולא גזרו כשנתן לתוכם שמן — שאין גזורים גזרה לגזרה. (קרבי דגים לאו היינו 'שמן דגים' שהוא כשר להדלקה. עפ"י תוס' כאן ולהלן כו. ולפרש"י (כד:): הוא שמן מקרבי דגים שנימוחו. וע"ש ב'חדש האביב').
ויש דעת תנאים האוסרת בחלב מהותך אף בתערובת שמן. (עפ"י גמרא כד: כו.). וישנה דעה שאין מדליקים בשמן דגים אלא על ידי תערובת שמן אחר. (כו. לפרש"י).

ג-ד. תני רמי בר חמא: פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקים בהם בשבת — אין מדליקים בהם במקדש. (להעלת נר תמיד — כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא על ידי דבר אחר). ודוקא למנורה, אבל לאור שמחת בית השואבה — מדליקים. (שארין כתוב שם 'להעלות' ולא דאורייתא היא. רש"י).
משמע בתוס' שאם מערב פתילה טובה עם שאינה טובה — מותר במקדש, אלא אם כן הפתילה הטובה בטלה במיעוטה, כגון בגדי כהונה שאין בהם מן הפשתן אלא רביע.
לענין נר חנוכה נחלקו הדעות; רב הונא אסר בין בחול בין בשבת, כי סובר כבתה — זקוק לה לתקנה, הלכך צריך לכתחילה לעשות יפה (שמא יפשע ולא יתקן. רש"י) ומותר להשתמש לאורה (הלכך חוששים שמא יטה בשבת). ורב חסדא התיר בחול (כבתה — אין זקוק לה) אבל לא בשבת חנוכה (מותר להשתמש לאורה). ור' זירא בשם רב מתנה (וי"א בשם רב מתנה בשם רב) מתיר בין בחול בין בשבת, כי סובר כבתה אין זקוק לה ואסור להשתמש לאורה, הלכך אין חשש שמא יטה. וכן אמר רבי יוחנן, וכן סבר אביי.

- א. התוס' ושאר פוסקים כתבו להלכה שאסור להשתמש לאורה, שכן דעת רב ורבי יוחנן, ומשמע שגם רב יוסף סובר כן. ואולם הרז"ה פסק שמוותר. (ואפשר שמפרש שרבי יוחנן ואביי לא התייחסו להלכה זו אלא לענין כבתה אין זקוק לה. 'בית הלוי').
- ב. הלכה, כבתה — אין זקוק לה. ואפילו כבו כל הנרות. ואולם אם כבה נר אחד קודם שגמר להדליק את כל הנרות של אותו יום, יש לו להדליק את הנר שכבתה, שהרי עדיין לא קיים מצות ההידור (עפ"י באור הלכה תרעג, ב).
- אם כיבה במזיד — זקוק להדליקה שוב. אבל כיבה בשוגג — אינו זקוק (רשב"א ח"א תקלט, והובא בפוסקים). ולדעת מהרש"ל אפילו בשוגג, אם כיבה בידים — זקוק לה. וראוי להחמיר. ובכל אופן לא יברך שוב על הדלקתו, גם כשכיבה במזיד. עפ"י משנ"ב ושעה"צ תרעג, ב. יש מי שציידד שבאופן זה שזקוק לה, ידליק דוקא מהשמן הנשאר ולא ידליק שמן אחר, שאיננו אותו נר שהדליק (ע' בית הלוי).
- ג. בערב שבת, אם כבתה קודם כניסת שבת — לדעת השו"ע אין זקוק לה. והט"ז חולק.

דף כא

כת. א. מאי חנוכה?

ב. מצות נר-חנוכה — כיצד?

ג. מתי זמן ההדלקה? עד מתי נר-חנוכה צריכה שתהא דולקת?

ד. האם מותר להשתמש לאורה?

א. בכ"ה בכסלו ימי חנוכה — שמונה, אין מספידים בהם ולא מתענים בהם. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל (בגמירה ולא בדילוג. ערכין י:) והודאה — בתפלה ובברכת המזון — כדלהלן).

ב. מצות נר חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין — נר לכל אחד ואחד מבני הבית. והמהדרין מן המהדרין — בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמונה מכאן ואילך פוחת והולך [כנגד ימים הנכנסים; כנגד פרי החג] ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך [כנגד ימים היוצאים; מעלים בקודש ואין מורידים].

התוס' כתבו שלפי המהדרין מן המהדרין אין מדליקים נר לכל אחד מבני הבית, כי אז לא יהא היכר למספר הימים. וכן מנהג בני ספרד. ואילו הרמב"ם כתב שמדליק נר לכל אחד ואחד ומוסיף והולך בכל יום. וכן מנהג בני אשכנז, כמובא ברמ"א (עפ"י שו"ת מהר"ל קמה; מהר"י ברונא נ; תה"ד קא), אלא שהרמ"א כתב שכל אחד מבני הבית מדליק וברמב"ם משמע שבעל הבית מדליק כמספר בני הבית. וע' חדושי מרן ר"ז הלוי ואבי עזרי על הרמב"ם שם. וברמב"ם מוכח שמדליק גם לנשים, אבל למנהגנו אין הנשים והבנות מדליקות. (וכל זה לענין המהדרין, אבל בעצם גם האשה חייבת בנר חנוכה, ואם גרה לבדה — מדליקה).
מי שהדליק נר אחד ללא ברכה — נחלקו אחרונים האם מברך על המשך ההדלקה (א"ר), או שמא אין לברך על ההידור כיון שכבר קיים את עיקר המצוה (פר"ח. וע' שו"ת רעק"א תנינא יג; שבט הלוי ח"ג פד).

ג. נר חנוכה מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ועד כמה — אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: רגל התרמודאים (שם אומה, והם מלקטי עצים. רש"י. והרי"ף כתב שהעצים נקראים 'תרמודא' ובני אדם המביאים אותם נקראים על שמם). וצריך שיתן בה שמן שידלק כשיעור זה.
לפי תירוץ אחד בגמרא, אם לא הדליק בתחילת הזמן — מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק.
א. נחלקו הראשונים מהו 'משתשקע החמה' — האם מיד בתחילת השקיעה, וכן היא גם דעת הגר"א, או רק לאחר צאת הכוכבים, וכן פסק בשלחן-ערוך. וכן מנהג בני ספרד ועוד רבים מהאשכנזים. ויש מי שכתב להדליק כעשר דקות לאחר שקיעת החמה (ע' אגרות משה או"ח ח"ד קא,ו). ובשם החזו"ן-איש מובא שנהג להדליק עשרים דקות לאחר השקיעה. ויש שנהגו כעשרים וחמש דקות לאחר השקיעה (ע' בשו"ת או נדברו ח"ז ע, בשם הגר"א קוטלר. וע"ע ארחות רבינו ח"ג).

- ב. הר"ן כתב שיכול להדליק קודם שקיעת החמה אם ירצה, כמו בשבת. ואולם מדברי בעל הלכות נראה שבדוקא נקט 'משתשקע החמה'. (וע' שו"ת פרי יצחק ח"ב ח). וכן כתב הרמב"ם (חנוכה ד,ה), שאם הקדים והדליק לפני השקיעה — לא יצא ידי חובתו. וגם לפי הדעות הסוברות שזמן ההדלקה בצאת הכוכבים, יש סוברים שאף בדיעבד אם הדליק קודם לכן — לא יצא ידי חובתו (וע' שלחן ערוך תרעב ובבאור הלכה; שבט הלוי ח"א קפת וח"ד סו).
- ג. שיעור שתכלה הרגל, כתבו ראשונים דהיינו כחצי שעה אחר שקיעה (עפ"י רא"ש ועוד). מובא בשם הגר"י מבריסק לדייק מלשון הרמב"ם (חנוכה ד,ה) שבמקום שאנשים עוברים ושבים מאוחר — יש להדליק עד שתכלה הרגל שבאותו מקום. (וכן נהג הגר"י זצ"ל בעצמו, כנודע. וכן מובא בשיעורי הגר"ש"א שליט"א, שנראה מדברי הרמב"ם שאין לכבות את הנר כל עוד לא כלתה רגל בחוץ). ובשו"ת אור לציון (ח"א מד) כתב שאין צריך אלא חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ובאר דברי הרמב"ם באופן אחר. וכן מובא בשם החזו"א.
- ד. היתה דולקת והולכת עד שכלתה רגל מן השוק ורצה לכבותה — הרשות בידו. ר"ף. ונחלקו הפוסקים האם מותר ליהנות ממותר השמן של נר שכבה, או שמא הוקצה למצוה, שהרי היה בדעתו שיבער כולו. ולדעת האוסרים, יש מן האחרונים שצדדו לאסור אף קודם ההדלקה, להנות מן השמן הניתן בנר לצורך ההדלקה (וע' בשבט הלוי ח"א קפת).
- ה. אם איחר ולא הדליק עד שכלתה רגל — מדליק לאחר שיעור זה, מפני הספק, שהרי יש תירוץ נוסף בגמרא ולפיו אפשר שיכול להדליק אחר"כ (ראשונים). ויש ליהדר להדליק בלילה מיד, שלא יאחר יותר מדי (ר"י פורת).
- ו. לר"י נראה שעתה אין לחוש מתי ידליק, שאנו אין לנו היכר אלא לבני הבית, שהרי מדליקים בפנים (תוס'). ומכל מקום לכתחילה מצוה להדליק משתשקע החמה משום שזריוס מקדימים למצוות (ר"ן). אבל בדיעבד יכול להדליק כל הלילה. ואם יש שם בני הבית שהם ערים, או אנשים אחרים הרואים את הנרות — ידליק בברכה (פוסקים). ואפילו אם אין חצי שעה עד עלות השחר (עפ"י מג"א ומשנ"ב; שבט הלוי ח"ח קנו"ב). אבל אם הוא שם לבדו — נחלקו אחרונים האם מדליק (לאחר שכלתה רגל מן השוק) בברכה (חמד משה) או ידליק ללא ברכה, שהרי אין שם פרסומי ניסא לאחרים (מגן אברהם ועוד). והמשנ"ב (תרע"ב סק"א ובשער הציון) כתב שספק ברכות להקל, ומכל מקום מי שרצה לברך — אין מוחים בידו. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סו"י קה) כתב להכריח כדעה זו, לברך אפילו מאוחר בלילה והוא יחידי.
- ד. נחלקו אמוראים האם נר חנוכה מותר להשתמש לאורה אם לאו, כנוצר למעלה. אמר רבא: (כשמדליק בתוך הבית על שלחנו, בזמן הסכנה) צריך נר אחרת להשתמש לאורה. (הגר"א מוחק המלים 'להשתמש לאורה'. ומשמע שגם) לפי הדעות שמותר להשתמש לאורה, צריך נר אחרת להיכר מצוה. וכן מפורש בדברי הר"ה). ואם יש מדורה — לא צריך. ואדם חשוב (שאינו רגיל להשתמש לאור המדורה), צריך נר אחרת גם כשיש מדורה.
- להלכה כתבו הפוסקים שאסור להשתמש לאורה. ולאחר שעבר זמן ההדלקה, שכלתה רגל מן השוק — דעת הר"ף שהרשות נתונה להשתמש לאורה. ויש מחמירים בדבר. ומכל מקום נראה שאין להחמיר להדליק נר של מצוה מהנר לאחר שעבר הזמן, כי מדינא מותר הדבר אף תוך הזמן (עפ"י משנ"ב תרעד סק"ח. ובבאור הלכה (תרע"ג, א) כתב שאם רוצה ללמוד לאורו לאחר שעבר הזמן, טוב יותר לכבותו ולהדליקו מחדש).